

ČLANKI IN RAZPRAVE

NOVI STARI RADOVLJIŠKI GRB

JURE SINOBAD

V prelomnem času, v katerem živimo, se sama po sebi odpirajo mnoga vprašanja, med katerimi je eno ključnih tudi vprašanje simbolov. V vsakdanjem življenju igrajo simboli pomembno vlogo v procesu družbene komunikacije. Pojavljajo se v obliki zastav, grbov, emblemov in zaščitnih znakov. Medtem ko zastave izražajo obstoj, navzočnost, avtoriteto in status celotnih narodov, opravljajo grbi to funkcijo na ravni regij in mest, ki jih predstavljajo.

Na Slovenskem je leta 1988 v založbi Slovenske matice in Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU izšla dragocena monografija s področja heraldike, sfragistike in zgodovine mest. To je knjiga Boža Otorepca Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, ki me je neposredno spodbudila, da sem se lotil zbiranja gradiva o izvirnem grbu mesta Radovljice. Radovljiški grb, kakršnega poznamo danes, namreč ni popoln. To je ščit, v katerem stoji mož z iztegnjenima rokama, ki v desnici drži kolo. V izvirnem grbu iz začetka 16. stoletja mož v radovljiškem grbu ni imel prazne levice. V njej je držal mesto z zvonikom in cerkvijo in tako predstavljal enega redkih »govorečih« grbov v naši deželi (RAD-MAN-DORF = KOLO-MOŽ-VAS). Prvi vir, ki kaže Radovljico kot tržno naselje, je listina iz leta 1333, v kateri se omenja radovljiški tržan Nikolaj Gramaflanz, poročen s hčerko manjšega gorenjskega viteza. Ta listina, ki jo je pečatil njegov gospod grof Albreht Ortenburški, je doslej najstarejši znani materialni dokaz, da je bila Radovljica leta 1333 že ortenburški trg.¹

Radovljica je postala mesto proti koncu 15. ali v začetku 16. stoletja, torej v času, ko so dozidali novo cerkveno ladjo, ki nosi nad glavnim portalom letnico 1495. Natančne letnice povzdiga v mesto ni mogoče ugotoviti, saj so se mnoge radovljiške listine iz 80-tih in 90-tih let 15. stoletja žal izgubile. Zanimivo je, da ni ohranjen noben pravni dokument o povzdigu Radovljice v mesto, čeprav so se take listine npr. za Krško, Kočevje in Lož ohranile še iz prejšnjih časov. Prehod v mesto je bil očitno izvršen »via facti« in naknadno sankcioniran od deželnega kneza.²

Dopis cesarja Maksimiljana I. kranjskemu deželnemu glavarju in vicedomu iz leta 1510 je najstarejši ohranjeni dokument, v katerem se Radovljica neposredno omenja kot mesto.³

Mestni pečat iz leta 1514

V skladu s tedanjo navado so novoimenovana mesta označila svoj novi status tudi z novimi mestnimi pečati. Radovljičani so dali izdelati svoj pečat pred marcem 1514, kajti prva listina, na kateri najdemo ohranjen ta pečat, je dopis z dne 10. marca 1514.⁴ Na tem pečatu okrogle oblike in premera 34 mm je ohranjen najstarejši grb mesta Radovljice. V ščitu zgodnjerenesančne oblike je upodobljen stoječ možki v kratki halji, ki drži v iztegnjeni desnici kolo, v levici pa mesto z zvonikom in cerkvijo. Pečatni napis leži na napisnem traku, ki je nekoliko dvignjen nad pečatno ploskev nad ščitom. Pečatni napis se vije od leve proti desni in se glasi: S:DER STAT RATMAN-STAT. Črka S je okrajšava za besedo SIEGEL (nem. pečat). Napisi v nemščini so se začeli pojavljati šele v 16. stoletju, medtem ko so bili na starejših grbih izključno latinski; izjemi sta le nemška pečatna napisa na pečatih Novega mesta iz l. 1457 in Loža iz l. 1477.⁵ Radovljiški grb je takorekoč klasični »govoreči« grb. Mož z mestom in kolesom v iztegnjenih rokah prikazuje nemško ime RAD - MAN - DORF v obliki KOLO - MOŽ - VAS.⁶

»Govoreči« grb Radovljice iz 1514. je posebnost tudi zaradi vsebine pečatnega napisa S: DER STAT RADMANSTAT. Iz napisa je

Pečat Radovljice iz začetka 16. stoletja na listini z dne 24.IV. 1583 v Arhivu Slovenije, premer 34 mm, risal avtor

razvidno, da so Radovljičani ob priložnosti, ko so postali meščani, menili, da je smotrno izpreminiti tudi ime kraja, ki naj ne bi bil več vas (-dorf) ampak mesto (-stat). Novega imena mesta pa niso nikoli uporabljali v listinah in drugih pisanih virih, kjer se je vedno uporabljalo le ime Radmanskodorf. Dejstvo, da se novo ime v pisanih virih ni nikjer uveljavilo, predstavlja edinstven primer na področju krajevnih imen in krajevne imenoslovja sploh!⁷

Mestni pečat iz leta 1574

Radovljičani so leta 1574 dali izdelati še drugi, manjši mestni pečat okrogle oblike in premera 27 mm. Tudi ta pečat ima vrezan napis S. DER. STAT. RATMANSTAT, le da je na vrhu napisnega traku dodana letnica 1574. Pečat so uporabljali vsaj do leta 1737, poznal pa ga je tudi radovljiški domačin A. T. Linhart.⁸ Linhart je v svojem delu Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije takole opisal mestni pečat: »Radmannsdorf (=Radovljica) staro mestece ob Savi, oddaljeno pol milje od Blejskega jezera. Izposodilo naj bi si od Radegasta ne le ime, marveč tudi njegovo podobo za svoj grb; tega je videti na nekem pečatu iz leta 1574 v mestnem arhivu in kaže sedečega moža na belem polju z razprostrtimi rokama, držečega v desnici kolo, v levici pa stolp, z napisom: S. DER. STAT. RADMANSTAT. Gotovo imata mesto Radolca in reka Radolna isti izvor v slovanskem rad, rado. Po napačnem pojmovanju enako zvence besede, se je porodila misel o kolesu že pod nemško vlado, pod katero si je vse prizadevalo delati vitez nemškega. Zato sklepam, si je treba odmisлити kolo v kakem starejšem grbu z morda bolj pristno podobo Radegasta.«⁹

Linhart pravi, da je bil Radegast po verziji gospoda Antona slovanski bog veselja ali do-

brodelni veseli tujec. Po drugi verziji je bil Radegast zavetnik ljudstva in je imel svoj tempelj v Rethri na Pomorjanskem. Soha je bila iz čistega zlata, glavo je krasil ptič z razprostrtimi perotmi, desnica je na prsih držala ščit z glavo črnega bika (grb ljudstva-živinorejcev), levica pa helebardo. Po nekem starem izročilu naj bi stal Radegastov tempelj na blejskem otoku, do katerega je bil speljan lesen most.¹⁰

Linhart je torej ob dokaj natančnem opisu starega pečata navrgel tudi eno od možnosti njegovega izvora.

Likovna podoba pečata iz leta 1574 se razlikuje od svojega predhodnika iz leta 1514 v dveh podrobnostih. V novejšem pečatu je ščit še vedno renesančne oblike, vendar je zgoraj že »ozaljšan« z dvema zavitkoma na vsaki strani, vrh ščita pa krasi liliji podoben ornament. Spodnji del je polkrožno razdeljen na tri dele. Na srednjem polkrogu leži hribeček, na katerem stoji mož z zelo bujnimi lasmi, ki je oblečen v kratko haljo. V desni roki drži kolo, v levi pa stolpu podobno podolgovato stavbo. Pri pečatu iz 1514. drži mož v levi roki mesto z zvonikom in cerkvijo, kar je druga pomembna razlika med obema pečatoma iz 16. stoletja

Valvasor in radovljiški grb

»Govoreči« grb mesta Radovljice, oziroma njegov glavni del, se je ohranil tudi na pečatu radovljiških krojačev iz leta 1680. Nad cehovskim grbom je bil upodobljen stoječ mož, ki drži v levici kolo, v desnici stolp.¹¹ Ohranjen je tudi pečatnik za ta pečat. Slikar Jernej Ramschüssl je v letih 1687 in 1688 v gvaš tehniki naslikal 2023 grbov za heraldični zbornik Janeza Vajkarda Valvasorja Opus Insignium Armorumque. V tej knjigi kranjskih grbov je radovljiški mestni grb ščit, sestavljen iz belega polja, v katerem stoji na zeleni podlagi mož,

Pečat Radovljice iz leta 1574 na listini z dne 15.X. 1707 v Arhivu Slovenije, premer 27 mm, risal avtor

Pečatnik ceha radovljiških krojačev iz leta 1680 v Narodnem muzeju, premer 24 x 26 mm, medenina in železo, risal avtor

oblečen v rdeč plašč, modre hlače, rdeče nogavice in črne čevlje. V desni roki drži zlato kolo, v levici pa stolpu podoben predmet zlate barve. Mož ima gosto brado, grb pa je obrobjen z bogato baročno kartušo.¹² V heraldiki

Radovljiški mestni grb, kot ga je za Valvasorjev heraldični zbornik *Opus Insignium Armorumque ...* v letih 1687–8 v gvaš tehniki naslikal Jernej Ramschüssl, risal avtor

se bela in rumena barva uporabljata le kot domestek za srebrno in zlato. Po strogih heraldičnih pravilih zlata in srebrna barva ne smeta biti nikoli postavljeni ena na drugo, zato je moč sklepati, da polje v izvirnem grbu ni bilo obarvano belo oziroma srebrno. Valvasor ni več razumel »govoreče« simbolike radovljiškega grba, saj ga je leta 1689 v Slavi vojvodine Kranjske prikazal kot ščit renesančne oblike, v katerem stoji mož, ki drži v desnici kolo s šestimi naperami, levico pa ima prazno.¹³

Grb Radovljice iz IX. knjige Valvasorjeve *Slave vojvodine Kranjske* iz leta 1689, risal avtor

Čeprav v 17. stoletju ni bilo več posluha za simboliko »govorečih« grbov, je na pečatu radovljiških krojačev iz 1680. nad cehovskim grbom še upodobljen stoječi mož s kolesom in stolpom v iztegnjenih rokah. Pečatnik je ovalne oblike (24 x 26 mm, viš. 64 mm), v cehovskem grbu so lepo vidne krojaške škarje in štiri šesterokrake zvezde, na napisnem traku pa je napis: SIGL. DES. SCHNEIDERS – HANDTWERCHS. ZV. RADTMANSTORFF.¹⁴

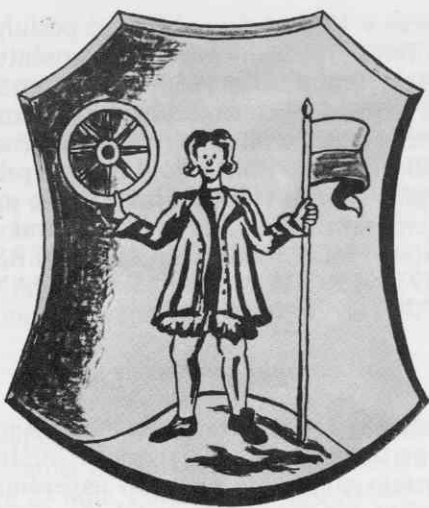
Novije oblike mestnega grba

Iz leta 1880 se je ohranil žig mesta Radovljice, pri katerem je od izvirnega mestnega grba ostalo samo kolo s šestimi naperami, ki leži v ščitu, ki je še najbolj podoben razprostrti koži. Žig okrogle oblike ima premer 29 mm, napisni trak pa nosi ime mestne oblasti: STADTAMT RADMANNSDORF.¹⁵ Grb, v katerem je samo kolo, ima tudi mesto Radgona, vendar se zdi, da je bila težnja po reduciranju prisotna v Radovljici že konec 15. stoletja. Nad portalom radovljiške cerkve je neodvisno od okoliških grbov izklesano kolo z dvanajstimi naperami.

Žig mestne občine Radovljica iz leta 1880 na listini z dne 30. IV. 1880, ki jo hrani dr. Božo Otorepec, premer 28 mm, risal avtor

Leta 1907 je občinski odbor mestne občine Radovljica podelil Otonu pl. Deteli diplom o častnem meščanstvu. V levem zgornjem kotu diplome je bil naslikan mestni grb, v katerem stoji mož, ki v desnici drži kolo, v levici pa zastavo. Izvedbo radovljiškega grba z zastavo lahko vidimo tudi na vzhodni fasadi zgradbe Univerze v Ljubljani. Na diplomi Otonu pl. Deteli je lepo viden žig, ki je po obliki povsem podoben žigu iz 1880, le da ima napis v slovenskem jeziku: MESTNO ŽUPANSTVO RADOVLJICA.¹⁶ Nepoznavanje in neustrezno interpretiranje radovljiškega grba je doseglo višek v našem stoletju. Leta 1930 je zagrebški zgodovinar Emilij Laszowski izdal album *Grbovi Jugoslavije*, v katerem je možu v

Risba radovljiškega grba na diplomi, ki jo je 15.II. 1907 občinski odbor mestne občine Radovljica podelil Otonu pl. Deteli, danes v Arhivu Slovenije, risal avtor

Grb Radovljice iz albuma E. Laszowskega Grbovi Jugoslavije, ki je leta 1930 izšel v Zagrebu, risal avtor

radovljiškem grbu postavil v levico zlat lemež. Kolo v desnici je bilo najbrž vzrok, da je Laszowski mislil, da gre pri možu iz radovljiškega grba za kmeta.¹⁷

Zaključek

Grb mesta Radovljice je izjemen in pomemben bolj zaradi svoje »govoreče« simboli-ke, kakor zaradi prikaza značilnosti in poseb-

nosti mesta, ki mu pripada. Čeprav v najstarejših upodobitvah grba drži mož v levici mesto z zvonikom, ni mogoče iz teh upodobitev dognati nikakršnih arhitektonskih značilnosti mesta. Kolo v desni roki sproža več ugibanj. H.G. Hoff je leta 1808 takole razumel njegov pomen: »Grb mesta predstavlja moža, ki v eni roki drži kolo in v drugi mesto; odtod mnenje, da je bil nek kolar začetnik in osnovelec mesta.«¹⁸ Linhart je bil drugačnega mnenja in je sklepal, da gre pri starejšem grbu za podobo slovanskega boga Radegasta, čigar ime naj bi Nemci napačno povezovali z enako zvonečo nemško besedo za kolo (=Rad). Obe teoriji sta zelo zanimivi, vendar za nobeno ni dokazov v virih. Edino, kar ni sporno, je »govoreča« simbolika grba, ki v slikah prikazuje ime mesta.

Že od Valvasorjevih časov naprej niso več razumeli »govorečih« grbov in takrat je tudi izginilo mesto z zvonikom iz levece moža v radovljiškem grbu. Šelo Božo Otarepec nam je pred nekaj leti spet razkril lepoto in pomen »govorečih« grbov Radgone, Žalca, Mokronoga, Sevnice, Celovca, Brežic in seveda Radovljice. Naša naloga je, da v radovljiški grb vrnemo mesto z zvonikom in ga tako uravnovešimo v simbolnem in grafičnem smislu.

OPOMBE

- Otarepec B., Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Slovenska matica in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana 1988, str. 113 in opomba 587. — 2. Otarepec, o.d., str. 114 in 115. — 3. Otarepec, o.d., str. 114 in opomba 606. — 4. Otarepec, o.d., str. 114 in opomba 609. — 5. Otarepec, o.d., str. 268. — 6. Otarepec, o.d., str. 116 in 271. — 7. Otarepec, o.d., str. 116 in 225. — 8. Otarepec, o.d., str. 116. — 9. Linhart A.T., Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije, Slovenska matica, Ljubljana 1981, II. knjiga, str. 259 in opomba 154. — 10. Linhart, o.d., str. 257 in opombe 149, 150 in 153. — 11. Arhiv Slovenije, Zbirka pečatov, škatla št. 3. — 12. Valvasor J.W. & Ramschüssl J., Opus Insignium Armorumque..., 1687–88, Ms MR 160 v Sveučilišni knjižnici v Zagrebu; str. 26. — 13. Valvasor J.W., Slava vojvodine Kranjske, Mladinska knjiga, Ljubljana 1984, IX. knjiga, str. 205. — 14. Hranilni Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. KZ 6131. — 15. ZALj, MALj, fasc. 1185, fol. 256. — 16. Arhiv Slovenije, Zbirka diplom. — 17. Laszowski E., Grbovi Jugoslavije, Kava Hag d.d., Zagreb 1930, str. 53. — 18. Hoff H.G., Historisch-statistisch-topographisches Gemälde Herzogthums Krain, Laibach 1808, I. Teil, str. 158.